

ЛІТЕРАТУРА:

1. Савченко О. Етапи опрацювання художніх творів на уроках читання / Олександра Савченко // Поч. школа. – 2005. – №9. – С.22-27.
2. Наумчук М.М. Творчий підхід до роботи з текстом / М.М. Наумчук, І.І.Наумчук // Поч. школа. – 1996. – №4. – С.15-18.
3. Пелешок Е. Особливості аналізу художнього твору на уроках читання у 3-4 класах / Ельза Пелешок, Тетяна Шевчук // Поч. школа. – 2002. – №2. – С.16-18.
4. Методика викладання української мови: [навч. посібник] / [С.І. Дорошенко, М.С. Вашуленко, О.І. Мельничайко, А.О. Свашенко, Н.О. Воскресенська, О.Н.Хорошковська, Л.О.Варзацька]: За ред. С.І. Дорошенка. – К.: Вища школа, 1992. – 398 с.
5. Скрипченко Л.О. Розвиток у молодших школярів уміння аналізувати науково-пізнавальні тексти та виділяти в них головне / Навчаємо і виховуємо на уроках читання / Сост. І.О.Нізельська. – К.: Рад. школа, 1986. – С.80-91.

Кравцова І.А.

МЕТОДИКА РАБОТЫ С НАУЧНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫМИ ТЕКСТАМИ НА УРОКАХ ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

В статье рассматривается вопрос о значении научно-познавательных текстов на уроках чтения в начальных классах как способе влияния на формирование у младших школьников понятия слова, умения воспринять значение выраженной мысли, обогащения словарного запаса, развития правильности, точности, логики и богатства речи.

Ключевые слова: научно-познавательные тексты, уроки чтения, начальные классы, познавательные интересы.

Kravtsova I.A.

PROCESSING METHOD SCIENTIFICALLY-INFORMATIVE TEXT ON THE READING CLASS IN PRIMARY SCHOOL

The problem of textual science-and-cognition significance at the Reading lessons in Primary School as a means of influence on concept word formation with junior schoolchildren (pupils); an ability to perceive the meaning of expressed idea to enlarge one's word-stock; improvement of correctness, accuracy, logic and richness of the language has been dwelt upon in the article.

Key words: textual science-and-cognition significance, Reading lessons, Primary School, junior schoolchildren (pupils), scientific-and-cognitive textual subject-matter reflects.

УДК 373:811.161.2

Кулик О.Д.

ПРОБЛЕМА ЗНАЧЕННЕВОГО ТА СМИСЛОВОГО СПРИЙНЯТТЯ СЛОВА

У статті аналізується проблема значеннєвої та смислової структури слова, співвідношення понять “значення-смысл”, інваріантне значення слова в парадигматичній лексичній системі мови і його змінні смисли в синтагматичному плані мовлення.

Ключові слова: значення, смысл, сприйняття, мова, мовлення.

Значення є об'єктом лінгвістичної семантики й суміжних із нею галузей мовознавства, а також логіки, психології, соціології, філософії й ін. Проблема значення слова завжди була однією з найскладніших для дослідників, адже це поняття є загальнонауковою категорією, вивчення якої потребує виходу за межі окремої наукової галузі з метою гносеологічної інтерпретації.

Проблема значеннєвої та смислової структури слова ґрунтовно досліджувалася в працях багатьох науковців, зокрема Л.М. Васильєвої, В.О. Звєгінцева, С.Д. Кацнельсона, О.С. Кубрякової, М.В. Нікітіна, Б.Д. Плотникова, І.О. Стерніна, Г.А. Уфімцевої та ін.

Термін *значення* й до сьогодні остаточно не отримав сталої дефініції через розмаїтість межі між значенням і смислом (змістом).

У сучасний період проблема значення і смислу значно загострюється, оскільки увага переноситься з логіко-раціоналістського значення на значення як складне психічне явище, що має дві сторони – індивідуальний зміст і колективний досвід. У світлі цих ідей значення розглядається як складна психічна сутність, феномен, пов'язаний із чуттєво-сприйнятним символом [10, с. 80].

Мета статті – висвітлити питання розрізнення інваріантного значення слова в мові та смислу в мовленні.

Основні завдання статті: 1) з'ясувати психологічну природу значення; 2) розмежувати поняття *значення* і *смысл*; 3) визначити види значень слова, особливості їх загальномовної або індивідуально мовленнєвої сутності.

Поряд із поняттям *значення* застосовується поняття *смысл*, яке відіграє важливу роль для аналізу проблеми мови й свідомості. Для класичної лінгвістики *значення* і *смысл* були майже синонімами і, як правило, застосовувалися однозначно.

На думку багатьох лінгвістів, значення і *смысл* – найважливіші категорії будь-якої мови і відповідно лінгвістики.

Під *значенням* розуміється система зв'язків, що об'єктивно сформувалася в процесі історії. Засвоюючи значення слова, ми засвоюємо загальнолюдський досвід, відображаючи об'єктивний світ. *Значення* – це стійка система узагальнень, що стоїть за словом, однакова для всіх людей; причому ця система може мати тільки різну глибину, різну узагальненість, але вона обов'язково зберігає незмінне “ядро” – певний набір зв'язків.

Під *смыслом* розуміється індивідуальне значення слова, виділене з цієї об'єктивної системи зв'язків; воно складається з тих зв'язків, які мають відношення до певного моменту, певної ситуації. Тому, якщо *значення* слова є об'єктивними відображеннями системи зв'язків і відношень, то *смысл* – це привнесення суб'єктивних аспектів значення відповідно до конкретного моменту і ситуації. Наприклад: “вугілля” – *значення*: “чорний предмет, що походить з дерева”; *смысл*: для господаря – “паливо”, для вченого – “предмет дослідження” тощо [3].

На відміну від “чистого”, лінгвістичного значення “чистого” *смыслу* не існує. Зовні здається, що *смысл*, наприклад, слів у висловленні впливає із значення, входить у нього. Але таке уявлення є “найбільше непорозуміння в психології і психологізуючій лінгвістиці [2, с. 278]”. *Смысл* не міститься в значенні і не може виникнути з нього. “*Смысл* породжується не значенням, а життям [2, с. 279]”.

У вітчизняних та зарубіжних психолінгвістичних дослідженнях важливого значення набуває вивчення різних компонентів значення слова. *Значення* містить низку компонентів відповідно до тих способів і шляхів, які беруть участь у його формуванні – способи добору асоціації; визначення ознак та атрибутів об'єкта, вираженого в понятті; фіксація ситуації, у якій зустрічається це поняття. Мовленнєва ситуація та мовне оточення з'ясовують і експресивні *смысли* лексичних одиниць, забезпечують умови функціонування їх актуальних значень. М. Кочерган виділяє п'ять найголовніших функцій контексту стосовно значення слова, це: 1) відбір та актуалізація потрібного значення; 2) трансформація *смыслу* в межах семми, його уточнення, конкретизація тощо; 3) нейтралізація значень полісемічних слів; 4) моделювання оказіональних значень; 5) десемантизація значення [6].

Точність слововживання залежить від тих значень, які в мові мають слова. До цих значень належать:

- семантичне пряме (фіксують у тлумачних словниках у максимально можливому обсязі; часто слова мають по декілька таких значень; їх називають полісемічними);
- семантичне переносне (частково фіксують у словниках; використовують у тропях);
- граматичне (задається значенням морфем слова, морфологічною формою в реченні, синтаксичною роллю в реченні, синтаксичними валентностями тощо);
- стилістичне (указує на належність слова до певних стилів);

- емоційне (визначається значенням на шкалі, що його має слово в переважній більшості носіїв мови);
- ідеографічне, у тому числі асоціативне (по-перше, визначається місцем слова в ієрархічному словнику мови, а, по-друге, його зв'язками – родовидовими, причиново-наслідковими, асоціативними тощо).

У мовленні (тобто під час передачі повідомлення від адресанта до адресата) слова набувають додаткових значень (сміслів). До цих значень належать такі:

- індивідуальне авторське (завжди існує в словнику автора більшою чи меншою мірою стосовно будь-якого слова; реалізується під час генерування автором повідомлення. Значною мірою залежить від життєвого досвіду автора);
- контекстуальне (з'являється в слові після його введення до складу повідомлення; визначається лівостороннім контекстом слова);
- індивідуальне реципієнтське (завжди існує в словнику реципієнта стосовно будь-якого слова; реалізується під час сприймання повідомлення реципієнтом. Як і авторське, істотно залежить від життєвого досвіду реципієнта).

Обидва індивідуальних значення (авторське та реципієнтське можуть бути тотожними основному словниковому (семантичному, граматичному, стилістичному, емоційному та ідеографічному), але можуть і відрізнитися від нього. Окрім того, індивідуальні значення можуть також суттєво відрізнитися одне від одного [8, с. 220–221].

Слово належить одночасно і мові – в усій сукупності його значень – і мовленню – у кожному конкретному випадкові вживання. Саме тому при вивченні слова в кожному випадкові треба застосовувати різну сукупність прийомів. Одна справа, коли ми розглядаємо слово в лексиконі, інша – коли ми зустрічаємо його в тексті. І хоча слово потрапляє в словник тільки через те, що воно як реальність існує в тексті, саме в словнику його зміст розкривається найповніше. Отже, абстрактне, “словникове” слово така ж реальність, як і слово “текстове”: “текстове” слово позначає конкретне, індивідуальне сприйняття предмета, “словникове” – усю сукупність соціально осмислених значень, які за цим словом історично закріплені.

Людина, індивідуум є одночасно носієм мови (її формальної структури і певної частини семантичного наповнення) і мовлення. Кожен носій мови пізнає її семантику і зовнішні форми вираження особисто – в дитинстві (здебільшого рідна мова) або в зрілому віці (нерідні мови). Він вичленовує слова й форми з мовленнєвого потоку, приводячи їх у систему для того, щоб самому бути творцем мовлення, впливатися у мовленнєвий потік.

Наукові та життєві поняття, пропущені крізь призму свідомості окремого індивіда, набувають статусу особистісного смислу, який корегує діяльність суб'єкта, інтелектуальну діяльність зокрема.

Однією з проблем теорії значення і досі залишається протиріччя між колективною й індивідуальною природою значення. Справді, невідповідність між змістом висловлюваного і змістом сприйманого існує, коли мовець і слухач по-різному сприймають внутрішню форму слова. Здебільшого це залежить від соціального сприйняття слова, а інколи й від певної психологічної настроєності слухача.

На думку О. Селіванової, смисл відрізняється від значення особистісним інформаційним додатком, що формується у свідомості окремої людини в результаті її життєдіяльності, смисл актуалізується при сприйнятті мовного знака: від слова до тексту – і має дифузний, розмитий характер [10, с. 85]. Особливо важливого значення набуває потреба усунення такої розмитості смислу в деяких стилях. Це надзвичайно важливо для наукового стилю, у якому значення повинні мати виключно чіткі (однозначні), а не розмиті смисли. (Наприклад, у розмовній мові значення терміна *молода сім'я* має розмитий смисл; у текстах наукового стилю значення цього терміна має чіткий смисл: *молода сім'я* – це сім'я, у якій вік кожного з її членів не перевищує 30 років і в якій кожен вступив у шлюб вперше. У реченні публіцистичного тексту *Туди періодично скидали різне бадилля, листя, пташиний послід, кухонні відходи та різне сміття значення терміна послід* має розмитий смисл; у реченні

наукового тексту *Основними органічними добривами є: гній, пташиний послід, торф, компости, зелене добриво* значення терміна *послід* має чіткий смисл “цінне і швидкодіюче органічне добриво”).

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що в цілому відмінність між значенням і смислом можна звести до такого: 1) значення – одиниця лексико-семантичної системи мови, смисл – одиниця мовлення; 2) значення – це актуалізована семантична категорія, смисл – актуалізоване значення; 3) значення можна ототожнити з поняттям, смисл – з концептом; 4) значення є статичним, постійним (інваріант інформації), смисл має динамічний характер; 5) значення можна інтерпретувати як сукупність диференціальних елементів (сем), тоді як смисл не визначається до кінця ні в логічних, ні в лінгвістичних термінах; 6) значення можна кваліфікувати як спосіб, а смисл як мету; 7) кількість смислів безкінечна (вони мають відкритий характер), тоді як кількість значень відносно обмежена; 8) узагальнений аспект значення можна протиставити індивідуальному аспектові смислу; 9) значення має національно-мовну специфіку, тоді як смисл – універсальний, інтернаціональний характер (при перекладі з однієї мови на іншу передаються не значення, які є специфічними для кожної мови, а смисл і тільки смисл); 10) значення можна трактувати як системну, уніфіковану, нормативну, соціально-історичну постійну величину, мовну категорію, а смисл – як категорію мовленнєвої семантики, ситуційно й контекстуально зумовленої.

Отримані результати дають нам можливість для подальшого лінгвістичного аналізу складної філологічної проблеми значення і смислу слова. Цікавим видається дослідження утворення нових смислів на основі актуалізації диференційних, градаційних та потенційних сем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С. Бацевич. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь. Психика, сознание, бессознательное: Собрание трудов / Л.С. Выготский. – М.: Лабиринт, 2001. – 368 с.
3. Загнітко А.П. Основи мовленнєвої діяльності: навчальний посібник / А.П. Загнітко, І.Р. Домрачева. – Донецьк: Український культурологічний центр, 2001. – 56 с.
4. Засекіна Л.В. Вступ до психолінгвістики / Л.В. Засекіна, С.В. Засекін. – Острого: Вид-во нац. ун-ту “Острозька академія”, 2002. – 168 с.
5. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: підручник / М.П. Кочерган. – Вид. 2-ге – К.: ВЦ “Академія”, 2008. – 368 с.
6. Кочерган М.П. Контекст / М.П. Кочерган // Українська мова. Енциклопедія. – К.: Укр. енцикл., 2000. – С. 251–252.
7. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
8. Партико З.В. Загальне редагування: нормативні основи: навчальний посібник / З.В. Партико. – Л.: ВФ Афіша, 2006. – 416 с.
9. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики / В.М. Русанівський. – К.: Наукова думка, 1988. – 236 с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: Напрями та проблеми: підручник / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 712 с.

Кулик Е.Д.

ПРОБЛЕМА ВОСПРИЯТИЯ ЗНАЧЕНИЯ И СМЫСЛОВОЙ СТРУКТУРЫ СЛОВА

В статье анализируется проблема значения и смысловой структуры слова, соотношение понятий “значение-смысл”, инвариантное значение слова в парадигматической лексической системе языка и его изменчивые смыслы в синтагматическом плане речи.

Ключевые слова: значение, смысл, восприятие, язык, речь.

THE PROBLEM OF A MEANING AND SEMANTIC STRUCTURE OF A WORD ACCEPTING

In the article deals with the problem of a meaning and semantic structure of a word, the correlation of concepts "meaning-sense", the invariant meaning of a word in a paradigmatic lexical system of the language and its variable senses in a syntagmatic plan of speaking are analyzed in the article.

Key words: meaning, sense, accepting, language, speech.

УДК 371.32

Кучеренко І.А.

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНОГО ПІДХОДУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

У статті проаналізовано функціонально-стилістичний підхід до навчання української мови, визначено шляхи його реалізації на уроках української мови в основній школі.

Ключові слова: функціонально-стилістичний підхід, урок української мови, стилістичні вміння та навички, стилістичні вправи.

XXI століття – час науково-технічного наповнення, формування інтелектуального потенціалу країни, розвитку української ментальності громадян – мовно-національної свідомості, самобутності світобачення, світовідчування і світосприйняття. Мовна політика України як суверенної європейської держави орієнтована на розвиток комунікативної компетентності учнів, що вільно, правильно і доречно створюють власні та сприймають чужі висловлювання. Тому виникає необхідність пошуку ефективних організаційних форм навчання, застосування інноваційних технологій у загальноосвітній школі, оновлення і розробки методик проведення уроку української мови.

Найголовніше завдання вчителя на уроці української мови – формувати комунікативно компетентну мовну особистість, що здатна вдало здійснювати продуктивну та репродуктивну мовленнєву діяльність і спроможна відповідально ставитися під час побудови власних різножанрових текстів до змісту й форми висловлювання з урахуванням ситуації спілкування та стилю мовлення. Процес розвитку комунікативної компетентності учнів складний та багатогранний і здійснюється, в першу чергу, в умовах загальноосвітньої школи на уроках української мови.

Практика вивчення української мови у школі показує, що на уроці словесники приділяють більшість уваги розвитку лінгвістичних, орфографічних та пунктуаційних, у кращому випадку мовленнєвих, і в меншій мірі стилістичних умінь. Багато хто підтверджує пріоритетність функціонально-стилістичного підходу на уроках української мови, але відчуває потребу в методичній літературі, не має достатніх знань зі стилістики та методики її викладання, і часом мало уявляє, які стилістичні знання необхідно формувати, які стилістичні вміння слід розвивати в учнів та на яких уроках мови: тільки на уроках розвитку зв'язного мовлення, чи і на аспектних уроках, та під час опрацювання яких навчальних тем. Хоч учителі, дотримуючись програми, і викладають визначені стилістичні теми на уроках розвитку зв'язного мовлення, однак кожний із них акцентує увагу на власне обраних стилістичних категоріях. Учні знають основні стилі та типи мовлення, але про стилістичні властивості та стильову приналежність засобів мови їм відомо менше. Це призводить до того, що учні не можуть правильно аналізувати, будувати, редагувати тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення, використовуючи стилістично забарвлені мовні ресурси.

Нині гостро постає проблема пошуку нових шляхів удосконалення навчального процесу мовної освіти в основній школі, виникає потреба у спеціально створених методиках, заснованих на сучасних досягненнях лінгвістики, комунікативної лінгвістики і